УДК: 631

Химич Д.П.

СТАН ЗРОШУВАНИХ ЗЕМЕЛЬ МИКОЛАЇВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

У статті викладено обґрунтування необхідності зрошення земель у природних умовах Миколаївської області, причини незадовільного технічного стану зрошувальних систем та стан зрошення земель на сучасному етапі.

***Ключові слова**: зрошення Миколаївщини, сучасний стан, причини погіршення, напрямки покращення.*

В статье изложены обоснования необходимости орошения земель в природных условиях Николаевской области, причины неудовлетворительного технического состояния оросительных систем и состояния орошения земли на современном этапе.

***Ключевые слова:** орошение Николаевщины, современное состояние, причины ухудшения, направления улучшения.*

The article gives foundation of the necessity to irrigate the land in the conditions of Mykolaiv region, reasons of unsatisfactory technical state of irrigation systems and the state of land irrigation at the current stage.

***Key words**: irrigation of Mykolaiv region, modern state, reasons of worsening, directions of improvement.*

За особливостями природних умов Миколаївська область розташована в межах двох фізико-географічних зон – частково в Лісостеповій зоні і в основному – у степовій, у зоні недостатнього зволоження. Світовий досвід свідчить, що в умовах недостатнього зволоження стале ведення землеробства можливе лише за умов зрошення. Зрошувані землі виконують роль своєрідного страхового фонду, особливо у посушливі роки. При світовій площі зрошуваних земель понад 270 млн га, що складають 18 % ріллі, вони забезпечують виробництво 40 % всього обсягу сільськогосподарської продукції.

В Миколаївській області велике зрошення почалося з будівництва Інгулецької зрошувальної системи, коли у квітні 1957 року головна насосна станція була включена в робочий режим і воду подано на поля зрошення.

Для функціонування водогосподарських об'єктів, виконання ремонтно-оглядових робіт, охорони, раціонального використання і відтворення водних ресурсів, своєчасного та в достатній кількості подання води для зрошення сільськогосподарських культур були створені управління зрошувальних систем, у подальшому перейменовані в управління водного господарства.

Вся міжгосподарська мережа каналів та гідротехнічних споруд була передана на баланс регіональних управлінь водного господарства, а внутрішньогосподарська – безпосередньо на баланс господарств.

На сучасному етапі більшість загальнодержавних меліоративних фондів області (магістральні та міжгосподарські канали, трубопроводи, насосні станції, гідротехнічні споруди), які утримуються управліннями водного господарства за рахунок коштів державного бюджету, збережені і здатні подавати воду для поливу сільськогосподарських культур.

Для їх утримання Миколаївським облводгоспом через регіональні управління водного господарства щорічно проводяться значні об'єми робіт з утримання їх експлуатаційної надійності, в тому числі з розчистки русел річок, каналів, з реконструкції та ремонту гідротехнічних споруд, захисту земель від підтоплення тощо.

Разом з тим в останні роки мають місце і суттєві ускладнення в роботі управлінь водного господарства. Так зміна форм власності при реформуванні сільського господарства країни кардинально вплинула на роботу управлінь з питань організації і проведення поливів. У першу чергу, ситуація погіршилася через розрив технологічної цілісності зрошувальних систем в результаті розпаювання земель і їх подрібнення та збільшення кількості водокористувачів. (У середньому по Україні на одного водокористувача припадає 26 га зрошуваної землі).

Через значне збільшення користувачів зрошуваними землями ускладнилося управління зрошувальними системами, земельними і водними ресурсами.

Недостатність обсягів фінансування з Державного бюджету експлуатаційних заходів на утримання державних основних фондів стало причиною введення плати за наданні послуги з подачі води для поливу сільськогосподарських культур на замовлення юридичних і фізичних осіб.

Ряд останніх років управління водного господарства області працює в умовах платного водокористування, тобто подання води на замовлення сільгоспвиробників для поливу сільгоспкультур здійснюється на договірних засадах. Щорічно безпосередньо із сільгоспвиробниками укладаються сотні договорів на послуги за подання води на зрошення. (Лише по Снігурівському управлінню водного господарства укладається близько 200 договорів).

Основними документом, який регламентує взаємовідносини Постачальника й Замовника при поданні поливної води є «Примірний договір про надання послуг з подачі води на полив сільгоспкультур», погоджений Держводгоспом і Мінагрополітики України.

Ефективність роботи служби водокористування в значній мірі залежить як від якісної підготовки зрошувальних систем до роботи у поливному сезоні, так і від обліку зрошувальної води.

Гідрометрична служба забезпечує забір необхідних об'ємів води із джерел зрошення, перекачування її насосними станціями і подання (розподіл) по точках водовиділу користувачам, а також контролює втрати води по зрошувальній мережі. Та розрив технологічної цілісності зрошувальних систем і їх подрібнення негативно вплинуло на роботу і цієї ланки водного господарства. Більше половини зрошуваних земель області поливаються з відкритої мережі каналів. Облік води, яка подається по відкритій мережі, здійснюється за допомогою водомірних тарованих споруд. Побудовані в минулому зрошувальні системи розраховані на безперебійний режим розбору води крупними водоспоживачами за вказаними водомірними спорудам. Та на сучасному етапі, у зв'язку з подрібненням зрошуваних земель, режим роботи каналів постійно змінюється, об'єм води різко коливається. Тому відкрита мережа каналів в точках водовиділу потребує удосконалення, встановлення нових гідропостів, стандартизації водовипусків тощо.

Облік води, перекачуваної насосними станціями по закритій міжгосподарській мережі, здійснюється не прямим методом, а за технологічними параметрами насосних станцій. Для зменшення витрат електроенергії, яка споживається на перекачування та подання води на зрошення, необхідне технічне переобладнання насосних станцій відповідно до фактичних витрат та тиску зрошувальної води з урахуванням роботи сучасної дощувальної техніки та нових способів поливу.

Найбільші складнощі і негаразди з проведенням поливів мають місце на внутрішньогосподарській мережі каналів, трубопроводів, гідротехнічних споруд, що були передані у свій час на баланс господарств. Через недостатню увагу до внутрішньогосподарських меліоративних фондів, нестачу фінансування, відсутність дощувальних машин, дорожнечу хіммеліорантів тощо значна частина зрошуваних земель області вийшла із ладу і не може поливатися. Так за проектом зрошувані землі області повинні обслуговувати 1 955 дощувальних машин, а на кінець 2008 р. в наявності є лише 316 одиниць, значна частина яких вже відпрацювала нормативний термін.

Ситуація ускладнюється ще і через повне згортання і практичну неможливість без відповідної державної підтримки відновлення власного виробництва дощувальних машин.

Негативно вплинула і безоплатна передача у 2003 році внутрішньогосподарських систем у комунальну власність та на баланс окремих фермерських і колективних господарств при державній власності на міжгосподарську мережу.

Переважна більшість органів місцевого самоврядування, отримавши внутрішньогосподарські меліоративні фонди, ними не опікуються, кошти на їх утримання у місцевих бюджетах не передбачені, а деякі з них розглядають ці фонди як джерело поповнення бюджетів за рахунок реалізації металевих труб.

Площа первинно та вторинно засолених зрошуваних земель (за вмістом токсичних солей у верхньому метровому шарі) коливається у різні за вологістю роки в межах 10…20 % загальної площі зрошення.

Площа солонцюватих ґрунтів, найбільш поширеного на зрошуваних землях деградаційного процесу, досягає 30 і більше відсотків, що зумовлено незадовільного якістю поливних вод, дорожнечею хіммеліорантів, а на окремих ділянках – високим стоянням рівня та мінералізації ґрунтових вод.

За матеріалами обстеження Снігурівської гідрогеологомеліоративної партії практично вся зрошувана площа області поливається водою другого класу, тобто обмежено придатною для зрошення, яка за своїм хімічним складом негативно впливає на ґрунти і потребує їх хімічної меліорації. В той же час у результаті економічних проблем роботи з хімічної меліорації ґрунтів практично повністю припинилися.

З причин подрібнення зрошуваних земель та економічних проблем порушилися технології вирощування сільськогосподарських культур, структура посівних площ, що привело до падіння врожайності на зрошувальних землях.

У результаті наведених причин площа фактично зрошуваних земель у різні за водністю роки не перевищує 30-60 тис. га., а самі зрошувані землі на сучасному етапі не можуть відігравати роль страхового фонду у продовольчому та ресурсному забезпеченні.

Тому відновлення потенціалу зрошення належить до пріоритетних завдань розвитку аграрного сектора економіки області, особливо з огляду на можливі глобальні зміни клімату.

Зрошення в області повинно адаптуватися до мінливості природних та антропогенних факторів.

Відновлення зрошення має здійснюватися на основі проведення реконструкції та модернізації існуючих зрошуваних систем.

Щодо обсягів застосування різних способів поливу, то, як і в попередні роки, слід очікувати, що найбільші площі будуть поливатися дощуванням, але його частка з майже 98 % в минулі роки може зменшитися до 80-85 %. Передбачається поступове повернення до застосування поверхневого способу поливу. Значно зросте обсяг застосування краплинного зрошення.

Дощування широкозахватними дощувальними машинами фронтальної та кругової дії слід застосовувати для поливу зернових та ряду технічних культур шлангово-барабанними дощувачами – переважно для поливу овочевих та технічних культур, а краплинне зрошення – для поливу овочевих і ряду цінних технічних культур, а також садів, ягідників, виноградників. Поверхневий спосіб поливу може знайти застосування для зрошення овочевих, технічних, плодово-ягідних культур та виноградників, але лише за наявності відповідних ґрунтових, рельєфних та інших гідрогеологомеліоративних умов.

Ефективність робіт з відновленням зрошення буде залежати не тільки від підвищення технічного рівня зрошувальних систем, але і від одночасного проведення заходів агротехнічного спрямування. Та технічні й агротехнічні заходи дадуть належний ефект лише за умов державної підтримки зрошення, в тому числі довгострокового кредитування будівництва нових та реконструкції і модернізації існуючих зрошувальних систем, придбання технічних засобів поливу, стимулювання товаровиробників за ефективне використання зрошуваних земель, збереження родючості ґрунту та довкілля.

Для підвищення ефективності використання меліоративних земель Кабінетом Міністрів України (від 16.11.2000 р. № 1704 зі змінами, схваленими постановою КМУ від 24.06.2006. № 863) розроблена та затверджена Комплексна програма розвитку меліорації земель і поліпшення економічного стану зрошуваних та осушених угідь на період до 2010 року.

Стратегічним завданням цієї програми є проведення робіт з реконструкції і відновлення функціонування внутрішньогосподарських меліоративних систем, що знаходяться в незадовільному технічному стані, але не втратили свого потенціалу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ромащенко М.І., Балюк С.А. Зрошення земель в Україні. Стан та шляхи поліпшення. – К.: Світ, 2000.
2. Балюк С.А., Ромащенко М.І. Наукові основи сталого розвитку зрошення земель в Україні. Пленарна доповідь на VIII з'їзді ґрунтознавців і агрохіміків України. 25.07.2006 р. – К., 2006.
3. Ромащенко М.І., Собко О.О., Савчук Д.П., Кульбіда М.І. Про деякі завдання аграрної науки у зв'язку зі змінами клімату. Наукова доповідь – інформація. – Київ, 2003.
4. Водогосподарник Миколаївщини. № 3, м. Миколаїв, 2008.

Рецензенти: Дудник А.В., к.с.-г.н., в.о. доцента;
Круть В.М., академік УААН, д.с.-г.н., професор

© Химич Д.П., 2009

Дата надходження статті: 15.04.09 р.